

BUDİST UYGUR EDEBİYATINDA RÜYA MOTİFLERİ*

Dream Motifs In Old Buddhist Uyghur Literature

Dr. Öğr. Üyesi Zemire GULCALI**

ÖZ

Yaşantımızın bir parçası olan rüya, en basit ifadeyle, uyku sırasında görülen hayal dizileridir; insanın ruhu ile gördüğü ve aklı ile idrak ettiği tinsel olaydır. İnanç ve kültür yapısına bağlı olarak her dinin ve kavmin kendine has rüya motifleri ve yorumlama gelenekleri vardır. Medeniyet tarihi boyunca rüyanın anlaşılması ve açıklanmasında dinî inançlar, dinsel hüviyet taşıyan gelenekler, mistik âdetler ve yaşam tarzları belirli roller üstlenmiştir. Bu zaman içerisinde rüyalar oluşumları, gizemli yapıları ve özellikleriyle içinde bulunduğu toplumların sanatında, folklorunda ve edebî eserlerinde işlenen önemli malzeme konumuna gelmiştir. Türk kültüründe rüyaya verilen önem edebiyatımıza da yansımıştır. Bu konudaki çalışmalar daha çok divanlardaki rüyalar, mesnevilerdeki rüyalar, âşık tarzı Türk halk şiiri ve modern edebiyattaki rüya motifleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Rüyanın edebî öge olarak kullanılışı esas olarak İslamiyet sonrası dönemlerde sıklık kazanmıştır. İslamiyet öncesine ait rüya metinlerine gelince Türkçenin bilinen ilk yazılı belgeleri olan yazıtlarda rüya ile ilgili herhangi bir veri bulunmamakta, dolayısıyla yazılı kaynaklarımızdaki ilk rüya metinleri Eski Uygurca dönemine kadar götürülebilmektedir. Türkler tarihleri boyunca farklı dinlere girmiş nihayetinde İslam dinini kabul etmişlerdir. Benimsenen bu dinler (Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık, Tibet Budizmi) onların edebiyatına da yansımış; Budist, Maniheist ve az sayıda Hristiyan Uygurlara ait eserler vücuda gelmiştir. Çoğunluğu Budist külliyata ait olan çeviri eserlerden oluşan Budist Uygur edebiyatını 9. yüzyıldan başlayıp 14. yüzyılın sonlarına değin tarihlendirmek mümkündür. Başlangıçta daha çok Soğdca, Toharca ve Çince yapılan çeviriler son dönemde yerini Çince ve Tibet Budizmine ait eserlerden yapılan çevirilere bırakmıştır. Türk dilinin tarihî dönemleri içinde Karahanlılar döneminden önceki/İslamiyet'ten önceki dönemler pek işlenmemiş, Kutadgu Bilig'den önceki Eski Türkçe metinlerde yer alan rüya motifleri üzerine ayrıntılı ve bütünlüklü bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bilindiği üzere, Eski Uygurca döneminden kalan yazmaların çoğu Budist içerikli çeviri eserlerdir. Yazıda sunulan rüya metinleri ve motifleri de genel olarak bu metinlerde görülmektedir. Söz gelimi, bu yazıda Eski Türkçe döneminin ikinci evresi olan Eski Uygurca dönemi metinlerinde, özellikle de Budist Uygur edebiyatına ait metinlerde geçen rüya motifleri tespit edilen örnekleriyle birlikte sunuldu, sözü edilen eserlerde geçen rüya parçaları ve onların Türkiye Türkçesine aktarımı verildi. Tespit edilen rüya metinlerindeki motifler metindeki yorumlanışına göre 'I. Doğum kehaneti motifleri'; 'II. Buda kutsiyetine erişme motifleri'; 'III. Ölüm habercisi motifler'; 'IV. Hayırlı sona, müjdeye işaret eden motifler'; 'V. Tövbe ardından kazanılan sevaba, doğru yola delalet eden motifler'; 'VI. Kurtuluşa ermeye, günahlardan arınmaya işaret eden motifler'; 'VII. Hastalık teşhisinde kullanılan motifler' adlı kategoriler altında değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler

Rüya motifleri, Budist Uygur Edebiyatı, Maitrisimit, Altun Yaruk Sudur, Xuanzang Biyografisi, Buda Biyografisi.

ABSTRACT

In the simplest terms dream is the imagination sequences seen during sleep. It is the spiritual events that one sees with his soul and realizes with his mind. Depending on the structure of faith and culture, each nation and religion has its own dream motifs, assumptions and traditions of expression. Throughout the history of civilization, religious beliefs, traditions bearing religious identity, mystical customs and lifestyles played specific roles in understanding and explaining the dreams. During this time, with the formations, mysterious structures and features, dreams have become an important material in the art, folklore and literary works of the societies in which they had involved. The importance given to dream in Turkish culture is reflected in our literature. Studies on this subject are mostly focused on dreams in divan, dreams in mesnevi, dream motifs in Turkish folk poems and modern literature. The use of the dream as a literary element has gained frequency mainly in the post-Islamic period. As for the pre-Islamic dream texts, there are no data on the inscriptions, which are the first known written documents of Turkish. Therefore, the first dream texts in our written sources can be traced back to the Old Uighur period. These religions adopted (Buddhism, Manichaeism, Christianity, Tibetan Buddhism) were reflected in their literature; so that there were some Buddhist, Manichaeist and a small number of Christian Uighur manuscripts. Buddhist Uighur literature, which consists of translation works, most of which

* Geliş tarihi: 25 Aralık 2020 - Kabul tarihi: 06 Mayıs 2021
Gulcali, Zemire. "Budist Uygur Edebiyatında Rüya Motifleri" *Millî Folklor* 132 (Kış 2021): 75-88

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/Türkiye,
zemireuygur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8655-9726.

belong to Buddhist chapel, dates from the 9th century to the end of the 14th century. At the beginning, translations were made mostly from Sogdian, Tocharian and Chinese, while in the last period there have been translations from Chinese and Tibetan Buddhism. During the historical periods of the Turkic language, the periods before the Karakhanid/ Islamic period haven't been discussed much; a detailed and complete study of dream motifs in the Old Turkish texts before Kutadgu Bilig has not been studied yet. As is known, most of the manuscripts from the Old Uyghur period are translated works with Buddhist content. The dream texts and motifs presented in the article are also generally seen in these texts. In this article, dream motifs in the texts of the Old Uyghur period, the second phase of the Old Turkish period, and especially in the texts of the Buddhist Uyghur Literature, will be presented together with the examples identified. The dream pieces in mentioned works and their translation to Turkish have been provided and evaluated. The motifs in the detected dream texts were evaluated under different categories according to their interpretation in the text: I. Motives of birth prophecy; II. Motives of reaching the holiness of Buddha; III. Motives of herald of death; IV. Motives that point to the good end and good news; V. Motives that signify the reward earned after repentance and the right path; VI. Motives that point to salvation and purification from sins; VII. Motifs used in disease diagnosis.

Keywords

Dream motifs, Buddhist Uyghur Literature, Maitrisimit, The Golden Light Sūtra, Biography of Xuanzang, Buddha Biography.

Giriş

İnsanlık tarihinin başladığı andan itibaren, insanların genellikle uyku hâlindeyken bazen de yarı uyku yarı uyanık hâlindeyken beyin fonksiyonlarının yavaşlaması ve bilinç kontrolünün azalmasıyla yaşanan hayata bağlı olarak gördükleri ve zaman içinde zaman, mekân içinde mekân barındıran sembolik görüntülerin bütünüdür rüya. Batılı bilginler rüyayı gün içerisinde karşılaştığımız olayların bilinçaltına yerleştikten sonraki etkisiyle ilişkilendirirken, Doğulu bilginler ise daha çok ilahi ve uyarıcı bir mesaj olarak algılamaktadırlar.

Babilliler ve Asuriler, ölü ruhlarının rüyalarda kötü tesirlere sebep olduklarına inanırlar ve bu kötü cinleri yenip onlardan kurtulmak için Babil Rüya tanrıçası Mamu'dan yardım isterlerdi. Mısırlılar rüyaları tanrılardan gelen mesaj kabul etmişler ve buna göre açıklamışlardır. Onlara göre rüyalarda tanrıların günah işleyenlerin tövbe etmelerini isteme, rüya gören kişiyi gelecek tehlikelere karşı uyarma, rüya gören kişinin sorularına cevap verme gibi görevleri vardı. Mısır'ın her tarafında rüya tanrısı Serapis adına yapılan tapınaklar vardı, kahinler ve rüya tabircileri bu tapınaklarda otururlardı, rüya görmek isteyenler bu tapınaklarda kalır; dua edip oruç tutarak rüya görmeye hazırlanırdı, gelemecek olanlar ise kendi yerlerine vekillerini gönderebilirlerdi. Çinlilere göre rüya, vücudun ölümüyle vücudu terk eden ve vücudun zahiri görünüşünü koruyan manevi ruhun uyku sırasında geçici olarak vücuttan ayrılarak ölümlerin ruhları veya canı ile haberleşip bu izlenimlerle vücuda geri dönme olayından ibaretti. Çinliler rüya kaynağı olarak bu manevi ruhun yanında fiziki ve astrolojik faktörleri de dikkate alırlardı. Hindistan'da ise M.Ö. 1500-1000 yılları arasında yazılan kutsal hikmet kitabı Veda'da uğurlu uğursuz sayılarla ilgili listelerin yanında rüya listeleri de bulunurdu, kötü rüyaların doğuracağı kötü olaylardan kurtulmak için ayinler yapılır, özel hazırlanmış sularla yıkanılırdı. Ayrıca gecenin farklı devrelerinde görülen rüyaların bu rüyalarda görülen olayların gerçekleşme zamanına işaret ettiğine inanılırdı. Eski Yunan inancına göre rüya bir tanrı veya hayatın bir bölümü şeklinde kişileşmiş olarak kabul edilir ve bu figürün insanı uyurken ziyaret ettiği kabul edilir, Yunan odalarının kapıdan başka girişi olmadığı için bu figürlerin anahtar deliğinden girip çıktığına inanılırdı. Romalılarda ise meşhur Romalıların rüyalarının M.Ö. 2. asırda yazıya geçirildiği bilinir. Rüya konusunda en önemli eserler veren Yunan bilginlerinden Hipokrat astrolojik unsurlarla vücudun fiziki ilişkisine önem verir;

rüyaların büyük ölçüde bedeni hastalıklara işaret ettiğini ve bazı rüyaların ilahi olduklarını düşünür. Aristotle ise hayvanların da rüya gördüğü görüşünden hareketle rüyaların ilahi kaynağını reddeder. Aristotle'nin hocası Eflâtun ise rüyaların duygular ile bağlantısı olduğu üzerinde durur, en iyi insanın bile rüyasında aşağılık, canavar bir varlık olabileceğini söylemekle birlikte, değer yargıları üstün olan kişilerin ahlâken üstün rüyalar görebileceklerini de belirtir. (Umay 2005: 121-123.) Bu durum İslam hadislerindeki “Peygamberiniz, en doğru rüya göreniniz, en doğru söz söyleyenizdir, buyurmuşlardır” ve “Salih adamın rüyası peygamberliğin kırk altıda biridir” (Umay 2005: 123) ifadelerinde daha çok açıklık kazanmıştır.

İnanç ve kültür yapısına bağlı olarak rüya motifleri, farklı din ve milletlerde kendine özgü tabir gelenekleri ve kabul şekillerine sahiptir. Medeniyet tarihi boyunca rüyanın anlaşılması ve açıklanmasında dinî inançlar, dinsel hüviyet taşıyan gelenekler, mistik âdetler ve yaşam tarzları belirli roller üstlenmiş; rüyalar zaman içerisinde oluşumları, gizemli yapıları ve özellikleriyle içinde bulunduğu toplumların sanatında, folklorunda ve edebî eserlerinde işlenen önemli malzeme konumuna gelmiştir.

Türklerin İslamiyet'ten önce de rüyaların iyi ve kötü olayların habercisi olduğuna inandıkları Uygur Türeyiş Efsanesi'nde Bögü Han ve onun vezirinin aynı anda gördükleri rüya ve sonrasında yaptıkları akınlardan; *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz Kağan'ın yaşlı veziri Uluğ Türk'ün gördüğü rüyası ve Oğuz Kağan'ın bu rüyadan etkilenip memleketini oğulları arasında paylaştığından vd. rüyalarından anlaşılmaktadır (ilgili metinlerin yer aldığı çalışmalar için bk. Ögel 2014, I: 84-86, 160; Ağca 2016). *Şecere-i Terâkime*'de Tuğurmuş isimli beyin gördüğü rüyası ve yıllar sonra oğlu Tuğrul'un han olduğundan; yine *Şecere-i Terâkime*'de hem diğer *Oğuznâmelerde* (İslami versiyonlarında) yer alan Oğuz Han'ın annesinin gördüğü rüya vd. rüyalarından ise İslamiyet'ten sonra da bu etkinin sürdüğü görülmektedir (ilgili metinlerin yer aldığı çalışma için bk. Ölmez, Z. 2020). Satuk Buğra Han tezkiresinin nüshalarındaki Ebu Nasr Samani'nin rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi sonrasında Türkistan'ın yolunu tutması; Harun Buğra Han'ın rüyasında kendisine saldıran aslanı ‘din değiştiren Satuk’un kendisini öldüreceği’nin alameti sanıp onu öldürmek istemesi, Satuk’un ölümünden sonra bazı kişilerin rüyalarına girip onlara öğütlerde bulunması gibi rüya motifleri ise rüyayı görenlerin Müslüman veya Budist/Kafir olmasından dolayı hem İslamiyet öncesi hem İslamiyet sonrası etkileri barındırır (ilgili rüya motiflerinin ele alındığı çalışma için bk. Çakır 2017).

Türk kültüründe rüyaya verilen önem edebiyatımıza da yansımıştır. Rüyanın edebî öge olarak kullanılışı esas olarak İslamiyet sonrasındaki dönemde sıklık kazanmıştır. Aynı zamanda mesnevi edebiyatımızın da ilk örneği olan Kutadgu Bilig'in 4366-4375. beyitleri arasında rüyanın iyiye yorulması, iyi ve kötü rüyalar karşısında neler yapılacağı konusunda Yusuf Has Hacib'in görüşleri yer alırken; 5986-6031. beyitler arasında Ögdülmiş'in Ogdurmuş'a rüyanın nasıl yorumlanması gerektiği, rüyanın sebepleri, çeşitleri ve sonuçları hakkında anlattıkları gelir; 6032-6036. beyitlerde Ogdurmuş'ın gördüğü rüyası anlatılırken 6037-6046. beyitlerde bu rüyaya Ögdülmiş'in yaptığı yorum, 6047-6067. beyitler arasında ise aynı rüyaya Ogdurmuş'ın yaptığı yorum yer alır. KB'deki bu kısımlar farklı makalelerde ele alınmıştır (bk. Sarıkaya 2016 ve 2017; Çakır 2019: 661-686; Şen 2019: 302-304). Türk edebiyatında rüya motifleri üzerindeki çalışmalar daha çok divanlardaki rüyalar, mesnevilerdeki rüyalar, aşık tarzı Türk halk şiirlerindeki (bk. Umay 2005) ve modern edebiyattaki rüya motifleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Türk edebiyatında İslamiyet'ten önceki devirlerden beri rüya motifleri çok önemli edebî anlatım unsuru olarak kullanılmıştır. Türk toplumunda, bin yıl öncelerinde

görülmüş bu rüya motiflerinin tespit edilip incelenmesi Türk edebiyatı ve folklor araştırmaları için büyük önem arz etmektedir. Söz gelimi, bu yazıda Eski Türkçe döneminin ikinci evresi olan Eski Uygurca dönemi metinlerinde, özellikle de Budist Uygur Edebiyatına ait metinlerde geçen rüya motifleri tespit edilen örnekleriyle birlikte sunulmuştur. Ayrıca tespit edilen bu motiflerin halk bilimci Stith Thompson'un *Motif-Index Of Folk-Literature (MIFL)* adlı eserindeki motiflerle örtüştüğü yerlerde *MIFL*'deki kod numarasıyla karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Eski Türkçede Rüya ve Tabiri

Türkiye Türkçesinde, Arapça *rü* 'yet' isminden türemiş olan *rüya* kelimesi Türkçe *düş* (<ET. *tüş*) kelimesinden daha yaygın kullanılmaktadır. 'Rüya' Eski Türkçede *tül* ve *tüş* sözcükleri ile karşılanırken 'rüya görmek' için ise *tül/ tüş tüşe-* ~ *tüş kör-* ibareleri veya yalnızca *tüşe-* fiili kullanılırdı (Clauson 1972: 490b, 559a, 561b; Róna-Tas 1972). Eski Türkçede rüya alametlerine *belgü* (Clauson 1972: 340a) denilirken, rüya tabirine ise *yörüg, tüş yörügi* (Clauson 1972: 965b) denilirdi. Yusuf Has Hacib tarafından 1069 yılı Kaşgar'da yazılan ve Türklerin ilk İslamî edebî eseri olan Kutadgu Bilig (KB)'de rüya tabircileri için kullanılan *tüş yörgüci/yorguçı* (KB: 4368, 6042) ve *yörgüçiler ~ yorguçular* (KB: 5992) ibareleri İslamiyet'ten önceki dönemlerde din adamları olan *kamlar, brahmanlar* ve *bahşılar* tarafından yapılan rüya tabirciliğinin zamanla -Karahanlılar döneminde- bir uzmanlık alanı olarak geliştiğini; yine aynı eserde geçen *tüş 'ilmi* (KB: 4366, 4370, 5993, 5997) terimi ise bu dönemde rüya konusunun bir ilim dalı -düş ilmi- içinde değerlendirildiğini göstermektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi rüya, edebî öge olarak İslamiyet sonrası eserlerde daha sık kullanılmıştır. İslamiyet öncesine ait rüya metinlerine gelince Türkçenin bilinen ilk yazılı belgeleri olan yazıtlarda rüya ile ilgili veri bulunmamakta, dolayısıyla yazılı kaynaklarımızdaki ilk rüya metinleri Eski Uygurca dönemine kadar götürülebilmektedir. Bilindiği üzere, Eski Uygurca döneminden kalan yazmaların çoğu Budist içerikli çeviri eserlerdir. Bu makalede sunulan rüya metinleri ve motifleri de genel olarak bu eserlerde görülmektedir.

Budist Uygur Edebiyatı ve Rüya Motifleri

744'te bugünkü Moğolistan'da, daha önce Köktürk devletinin bulunduğu topraklar üzerinde Ötügen/Bozkır Uygur kağanlığını kuran Uygurlar, 839 yılındaki çok sert geçen kışın ardından yaşanan sıkıntılar ve akabinde Kırgızların saldırması üzerine dağılmış, eski yurtlarını terk edip birkaç kola ayrılarak göç etmişler; yerleştikleri bölgelerde de şehir devletleri kurarak ipek yolu ticaretine yeniden hâkim olmuşlar (ayrıntılı bilgi için bk. Tezcan 1984: 148-153; Çandarlıoğlu 2003: 61-65). Yaygın görüş, Türklerin önce yani Eski Türkler döneminde kendilerine özgü *kök tenri* inancına bağlı oldukları; daha sonra Turfan, Uyguristan bölgesine göç eden Uygurların Budizm'i, Manihaizm'i, Hristiyanlığı ve nihayetinde İslamiyet'i kabul ettikleri görüşüdür. Bu süreç içerisinde Uygurlar, geniş manada Türk halkları aynı zaman diliminde birden fazla dini yan yana yaşamışlardır. Bu durum özellikle de 10-13. yüzyıllar arasında Turfan bölgesindeki Uygurlar için geçerli olmuştur (Ölmez 2005: 213-214). Benimsenen bu dinler (Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık, Tibet Budizmi) onların edebiyatına da yansımış; Budist, Manihaist ve az sayıda Hristiyan Uygurlara ait eserler vücuda gelmiştir. Türklerin Budizm'i ne zaman kabul ettikleri konusunda farklı görüşler vardır. Budizm'in her iki mezhebi -Mahâyâna "Büyük taşıt/sal" ve Hinayâna "Küçük taşıt/sal"- de Türkler arasında yayılmış ancak Mahâyâna mezhebi daha çok rağbet görmüş olup Eski Uygurca Budist içerikli eserlerin çoğu da bu mezhebe aittir. Çoğunluğu Budist külliyata ait olan çeviri eserlerden oluşan, 9. yüzyıldan başlayıp

14. yüzyılın sonlarına değin devam eden Budist Uygur edebiyatı başlangıçta daha çok Soğdcadan, Toharcadan ve Çinceden yapılan çeviri eserlerden oluşmuşken son dönemde yerini Çinceden ve Tibet Budizmine ait eserlerden yapılan çevirilere bırakmıştır. Aşağıda Budist Uygur edebiyatı eserlerinde kullanılan rüya motifleri, bu motiflerin yer aldığı eserlere göre sırasıyla sunulmuştur.

1. Maitrisimit'teki Rüya Motifleri

Toharcadan çevirilen, Budizm'in Hīnayāna mezhebine ait Maitrisimit "Maitreya (Gelecek Buda) ile Buluşma" adlı eser, her bölümün başında yer alan sahne tasvirlerinden hareketle tıpkı Toharca aslısı gibi bir tiyatro metni olarak da görülür. Söz konusu eserde tespit edilen rüya motifleri Maitreya'nın doğumunun annesi Brahmāvati'nin rüyası aracılığıyla kehanet edildiği 11. bölüme/perdeye aittir. Rüyanın yer aldığı metin kısmı korunmamış, ancak rüyanın yorumuna ait kısmı günümüze ulaşmıştır:

MS.11/3 (60-80): kayu eşiler tülinte [kün] t(e)ñri karnıña kirür tüşeser [ol eş]iler bir uluş üze erkl[ig] [çakravart] élig han bolğuluk [oğul tuğur]rur, kayu eşiler t[ülinte] [ay teñri gra]h[lar birle karnıña] [ki]rür tüşeser, ol eşiler t[ört] [u]luş üze erklig ç(a)kr[avart élig] han b[olğ]uluk oğul tuğur[ur], kayu eşiler tülinte yigit [ur]ı [yaña] minip karnınta kirür tül tüşeser ol kunc[uy]lar odğuratu burhan ç[akra]virt élig han bolğul[uk] oğul tuğurur, emti ne y(é)me taştın sıjarkı b(e)lgüleri[g ne] y(é)me içtin sıjarkı [a]dınçığ ad[ro]k adro]k tüllerig qod[uru kolular] kécmedin ara siz[iñ yan]ıñızta burhanl(ı)ğ kün [t(e)ñri tuğma]kı bolğay (bk. Semet-Äysa 2014, 232-233). "Hangi kadın rüyasında güneşin karnına girdiğini görürse, bu kadın bir ülkeyi yöneten cakravartin kralı₂ olacak [bir oğul doğurur]. Hangi kadın rüyasında [ayın gezegenlerle birlikte] [karnına] girdiğini görürse bu kadın dört ülkeyi yöneten cakravart kralı₂ olacak bir oğul doğurur. Hangi kadın rüyasında [filin] üzerine binen bir oğlanın₂ karnına girdiğini görürse, bu kadın kesinlikle bir Buddha cakravart kralı₂ olacak bir oğul doğurur. Şimdi, olağanüstü içsel rüyaları ve dış unsurları da bütünleştirerek düşünürse, tez zamanda Buda güneşi sizin yanınızda doğacaktır".

Metinde olması gereken beş rüyadan sadece üçüne ait kısmı korunmuştur. Rüyanın yorumunda göz önünde bulundurulmuş dış dünyadaki alametler; rüyanın gerçekleştiği anda veryüzünün sallanması, güzel çiçeklerle birlikte inci yağmuru yağması, tanrıların "Buda'ya tapın!" şeklindeki seslerinin duyulması gibi olaylardır. Brahman rahipleri prenses Brahmavati'nin rüyasını, o an gerçekleşen tabiat olayları ile birleştirerek Maitreya'nın doğacağına işareti olarak yorumlar. Krş. *MIFL* F960.1: "Kutsal kişinin (kahramanın) doğumundaki olağanüstü doğa olayları" (Thompson 1956: 245); F960.1.2.1.1: "Kahramanın doğumunda nilüfer yağmuru (Thompson 1956: 245); F962.8.2: Mücevher yağmuru" (Thompson 1956: 249).

Metinde geçen Sanskritçe *cakravartin* terimi Hint mitolojisinde ideal krallık olarak gösterilir. Budizm'de 'dünyaya barış ve adalet getiren' anlamındadır (Gakkai 2002, Tokyürek 2019: 191'den).

Rüyadaki 'güneşin rahme girmesi' motifi, bir ülkenin kralı olacak bir oğlanın doğacağına yorumlanmıştır. Güncel rüya tabirlerinde güneş; dinen, ilmen veya mevki olarak çok yüksek bir kişiye yorumlanır. Güneşin doğduğunu görmek, sonradan büyük olacak bir kişinin doğacağına işarettir. Rüyadaki 'ayın başka gezegenlerle birlikte rahme girmesi' motifi, dört ülkenin hükümdarı olacak bir oğlanın doğacağına yorumlanmıştır. Güncel rüya tabirlerinde rüyada görülen ay için verilen yorumlarda 'adaletli hükümdar olacak hayırlı bir oğlan' tabiri ön plandadır. Günümüzde ayın birinin kendi vücudundan çıkması da hayırlı bir erkek evlada yorumlanır. Rüyadaki 'file binen bir oğlanın rahme girmesi' motifi, Buda olacak bir oğlanın doğacağına işarettir. Güncel rüya tabirlerinde fili

ve file bindiğini görmek çoğunlukla hayra, devlet başkanlığına, kudretli erkek evlada yolulur. Bazı rüya tabircileri, fil görmeyi cömert ve iyilik sahibi insana; sabırlı, halim ve kudretli bir devlet başkanına yorumlar.

2. Altun Yaruk Sudur'daki Rüya Motifleri

Ünlü Uygur bilgini ve çevirmeni Şingko Şeli Tutung tarafından Çince'den çevrilen Altun Yaruk "Altın Işık" adındaki Budizm'in Mahāyāna mezhebine ait öğreti kitabı 10 kitap, 31 bölümden oluşur. Bu eserin 2., 9. ve 10. kitaplarında farklı rüya motifleri bulunur.

2.1. AYS II. Kitaptaki Rüya Motifleri

R-M (75²⁰-76⁶)... *tül tüşeyü tülinte yene uluğ suvka etözi tokıñılıp barır erken éligi üze qoldamlayu, adaqa üze tépinü etözi köñülü üze ol suvnuñ inñin kıdıñıya keçmişin tüşeyür erser; ötrü ol tülintin odunmışında ap ügüz kıdığı ap yme suvta emgenmekte ulatı savlar neñ idi közünmez* (krş. Kaya 1994: 97; Wilkens 2001: 149⁹²⁴-150⁹³²) "rüya gördü, rüyasında vücudu büyük bir su kitlesi tarafından sürükletilirken elleriyle kürek çekip ayaklarını çıparak vücudu ve aklı ile o suyun karşı kıyısına geçtiğini görür ise; sonra bu rüyasından uyandığında ne nehir kıyısı ne de suda ziyet çektiği ve diğer şeyler hiç görünmez".

Budizm'de Uyg. *on boşgunçuluk oron* "on eğitim yeri" içinde onuncu ve en yüksek yer Uyg. *ançulayu kelmişniñ oronı* "öylesine gelenin yeri/makamı" (~ Skr. *tathāgatas, tathāgatabhūmi* ~ Çin. 如来 *ruilai*)'dır. *ançulayu kelmiş* (Skr. *tathāgata*) terimi Buddha unvanlarının en yükseği olup aydınlanma hedefine ulaşmış ve kurtarıcı niteliğine sahip kişiyi de ifade eder. Terim, canlıları tekrarlanan yeniden doğma çemberinden, bütün ölümlerden ve acılardan kurtarmayı ifade eder. Dini hayatın en yüksek hedefine girme olarak da açıklanabilir (Tokyürek 2019: 172). Bu makamda aydınlanan, arınan üç unsurdan biri de *belgüg arımak* "(rüya) alametinin temizlenmesi/arınması" dır. Bu rüyada "büyük akıntıya kapılmak üzereyken, zor bir çabanın ardından hem cismen hem zihnen öbür kıyıya ulaşmak/kurtulmak" motifi ile de bu anlam kastedilmektedir.

Rüyadaki 'büyük akıntıya kapılmak' motifi; bu dünya işleriyle bent olmak, doğum ölüm döngüsüne takılıp kalmak, çile çekmek ile yorumlanır. Rüyadaki 'çalalayıp kıyıya ulaşmak' motifi; acılardan kurtulup huzura ermeye, aydınlanma hedefine ulaşmaya işarettir. Rüyada akıntıya kapıldığını ve sonunda kıyıya ulaştığını görmek güncel rüya tabirlerinde de meşakkatle ulaştığı yüksek mertebeye, hatalarının ardından hak edilen galibiyete, zorlukların ardından hasret duyduğu mala, helal mala, zorlukların ardından düşlediği feraha erişmeye işaret ettiği söylenir.

R-M (92³⁻⁷) altun öñlög y(a)ruk yaltrıklığ kopta kötrülmiş nom éligi atl(ı)ğ nom bitigde tülte altun küvrög körup kşanti kılmaq atl(ı)ğ törtünç bölök "Altın renkli parlak ışıklı her şeyden yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti kitabında 'rüya da altın davul görüp tövbe etmek' adlı dördüncü bölüm". R-M (92¹⁵-94³) ol tünle ök tülinte bir erşe bedük altun küvrög körür tüşedi; ol yme altun küvrög kün t(e)ñri tilgeni teg tegirmi körkle y(a)ruk yaltrık üze koptın sıñar y(a)rutu yaltrıtu turur erti, ol y(a)ruk yaltrık içinde yene sansız sağışsız ontın sıñarķı burhanlar erdini söğütler altınında vaıdırı erdini üzeki örgünler üzesinte olurup, ülgüsüz üküş uluğ térin kuvrağlarıñ teğriglep olarka nom nomlayu y(a)rılıkamışları barça bekiz b(e)gülüg adırtılığ közündiler, ançulayu ol antağ küvrög [y(a)rukı] yaltrıķı içi[nte] [közünmiş adınçığ] muñadınçığ savlarığ körünçleyü] körür erken, anıñ a[ra] [bir braman éliginte] küvrög tokı[ğ]u içaç kötürü kelip ol altun küvrögüg] [tokı]p [ertinü uluğ] küvrög (düz. bedük) yañķuluğ ün ünér boltı; ol ün içinte yene ağır ayığ kılınçlarığ öküñmek kşanti çamhuy kılmaqlığ şlök nomlar eşidilür bolur tüşedi;; ol eşidilmiş şlök

tağşutlarığ somakétu bodis(a)t(a)v adırtılığ uqup köñülinte edgüti b(e)lgülep öyü saķını oq odunup kelti; ne odunu birle kim ol tülinte altın küvrüg ünintin eşidilmiş neçe şlök tağşutlar erser barçanı oq şaşutsuz yañluksuz bir egsügsüz tükél köñülinte tutdı (krş. Kaya 1994: 103-104) “(Somakétu Bodhisattva) o gece rüyasında son derece büyük bir altın davul gördü. O altın davul tıpkı güneş tekerleği gibi yuvarlak güzel parlak ışıkları ile her tarafı ışılatıyordu. (Rüyasında) o parlak ışıklar içinde on taraftan gelen sayısız Budalar(ın) mücevherli ağaçlar altında lacivert taş mücevheri üstündeki tahtta oturup, sayısız büyük cemaetleri (etrafında) toplayarak onlara vaaz ettikleri tüm ayrıntısıyla göründü. Böylece, o davulun parlıtısız içinde görünen olağanüstü işleri seyrederken o sırada bir Brahman elinde davul dövmek için değnek alıp gelip o altın davulu çaldı, son derece yüksek yankılı ses yükseldi; (rüyasında) yine o ses içinde tövbe etme koşukları duyulduğunu gördü; Somakétu Bodhisattva duyulan koşukları ayrıntısıyla anlayıp zihninde iyice netleştirip düşünerek uyanıverdi. Uyanır uyanmaz rüyasında altın davul sesinden işitilen ne kadar koşuk var ise hepsini hatasız bir şekilde eksiksiz aklında tuttu/hatırladı.”

Görüldüğü gibi, AYS II. kitabının dördüncü bölümü “rüyasında altın davul görüp tövbe etmek” başlığındadır. Budist metinlerde hükümdar veya din adamlarının rüyasında altın davul görüp sesini işitmesi, günahlarını itiraf edip tanrıdan af dilemeye işaretir. Bu rüyada ‘altın davulu çalan *Brahman* tanrı, davul sesi ve ona söylenen tövbe koşukları (ayetleri), rüyayı gören *Somakétu*’nun uyandığında bunları açıkça hatırlaması’ gibi alametler görülmektedir. Metnin devamında (R-M 94⁴-100⁵) *Somakétu* gördüğü rüyasını Buda’nın huzurunda tekrar arz eder, tanrıdan yardım ister ve onun merhametine sığınarak af diler. Altın davuldan yankılanan o ses ve duyulan şiirler ile günahlarından temizleneceğine, her türlü ıstıraplarını gidermesine, kaygı, korku ve vesveselerini yenip aydınlanmaya doğru ilerleyeceğine olan inancını dile getirir. Bu bölümün R-M 125-126. satırları arasındaki kısımda ‘Buda’, *Somakétu*’yu gördüğü rüyasından dolayı över ve bu rüyada işitilen tövbe dualarını duyan herkesin günahlarından arınıp sevap kazanacağını vaaz eder.

Rüyadaki ‘altın davul ve davulun sesi’ motifi, rüyayı gören kişiyi tövbe istiğfarda bulunması gerektiğine dalalettir. Günümüz rüya tabirlerine göre ise davulla ilgili yorumlar daha farklıdır, bir kimsenin rüyasında gördüğü davul bazen güzel bir habere bazen de boş bir habere, insanlarla iyi anlaşır arkadaş edinmeye tabir olunur. Davul görmek ayrıca uzaktaki bir yakından iyi haber geleceğine veya ona ihtiyacı olduğuna, rüya sahibinin yaşamını değiştirecek önemli bir olayla karşılaşacağına yorumlar. Davul sesi ise kişinin değerli ve önemli bilgiler öğreneceğine ve bunun etkisinde ciddi kararlar alacağına dalalettir vb.

2.2. AYS IX. Kitap’taki Rüya Motifleri

R-M (593²²-594²³) antada kén ayıtıgu ol, tüşemiş tül b(e)lgüsin, bilgeli bolur adırtılığ, yéél sarıg léşip adırtın, başınta saçı az erip, toruğ erser etözi, köñülü bilgeli kılıkı, tı ornağlıg ermeser, üküş sav sözleteçi erip, tülinte uçar tüşeser, montaç osuğluğ kişilerin, yéél tözlüg erür tęp bilzünler, kiçiğ yigit yaşınta, saçı başı yürünerser, üküş teritip övkeçi erser, artokrak y(a)ruğ yaşuğ tétigerip, tülinte yene oot körser, bilmiş k(e)rgek ol kişig, sarıg tözlüg erür tęp, köñülü bilgeli ornağlıg, etözi tüzdem étiglig erip, yinçürü adıra belteçi erip, yağ sızdaçı erser başınta, tülinte körser akar suv, yürün öñlüg edlerig, ötrü bilgü ol ol kişig léşip tözlüg erür tęp, sanipat tözlüg kişiniñ, barça bolur birgerü, azu yme bolur ikegü, azu bolur üç barça, qayusu erser birisi, artok küçlüg bolmaqtın, bilmiş k(e)rgek ol kişig, antağ tözlüg erür tęp (krş. Kaya 1994: 314-315; Uçar 2013:116-119) “Ondan sonra (hekim hastalarından onların) rüyasında gördükleri alametleri sormalıdır; (bununla hekim hastalardaki) yel, safra ve balgam özelliklerini tam anlayabilir. (Bir kimsenin) başında saçı az, vücudu

zayıf ise; bilinci₂ ve davranışları dengeli değilse, çok konuşan/geveze olup rüyasında uçtuğunu görürse bunun gibi kişileri yel tabiatlı (yelden kaynaklı hasta) diye bilsinler. Küçük (veya) genç yaşta saçı başı ağarır; çok terleyip öfkeli/sinirliyse; çok (çabuk) parlayan (ve) ıveğen olup gece rüyasında ateş görüyorsa bu kişiyi safra tabiatlı/kaynaklı (hasta) diye bilmeli. (Kimin) bilinci₂ sağlam, vücudu düzgün olup ince ayrıntıya bakıp bilen (birisi) ise; başından yağ sızıyorsa, rüyasında akar su ve beyaz renkli nesnelere görüyorsa, bu kişiyi balgam tabiatlı (hasta) diye bilmeli. Karma/birleşme tabiatlı kişide (bunlar) birlikte görülür, ikisi birlikte ya da üçü birden olur. Hangisi daha fazla ve güçlü ise, o kişiyi o tabiatlı (hasta) diye bilmeli”.

AYS'nin bu bölümünde, *deva-indra-prabha* adlı hükümdarın ülkesinde hastalık baş gösterir, hükümdarın oğlu *Udakanişyanda*, babasının yaşlandığından hastaları tedavi etme görevini artık kendisinin üstlenmesi gerektiğini düşünür. Babasından dört büyük hastalığın -yel kaynaklı hastalık (Skr. *vāta*), safra kaynaklı hastalık (Skr. *pitta*), balgam kaynaklı hastalık (Skr. *śleṣman*) ve hepsinden birden kaynaklı *samnipāta* adlı karma hastalık- oluşum sebepleri, bulaşma ve yayılma zamanı, muayene ve tedavi yöntemleri vs. hakkında bilgi ister. Bunun üzerine hükümdar babası, hastalıkların mevsimlere göre ortaya çıkışından başlayıp hastalık belirtileri, sebepleri, muayene edilişi, tedavide kullanılacak ilaçlar ve yiyeceklerle ilgili bütün ayrıntıları anlatır. Hastalığın teşhisinde ayrıca hastaların rüyasında gördüğü alametlerin de etkili olduğunu söyler, hangi alametlerin hangi hastalık kaynağına işaret ettiğini açıklar:

- (1) Hastanın rüyasında uçtuğunu görmesi: Hastalığın yelden kaynaklı olduğuna delalettir, güncel rüya tabirlerinde ise rüyada uçmak, ferahlık ve sevince işarettir.
- (2) Hastanın rüyasında ateş görmesi: Hastalığın safradan kaynaklandığının alametidir. Güncel rüya tabirlerine göre rüyada ateş görmek acele olan rızka ve hazırlanmış maksada yorulur, rüyada ateş görmek ayrıca müjde, bereket yahut zarar, savaş, hapis, korku ve günaha işaret eder.
- (3) Hastanın rüyasında akar su veya beyaz nesnelere görmesi: Hastalığın balgamdan kaynaklandığına işarettir. Güncel rüya tabirlerine göre rüyada akar su görmek huzurlu bir hayata, hayırlı rızka, hayırsever insana; akar su ise ticaret ve kazançla tabir olunur. Rüyada görülen beyaz nesnelere ise hayra, iyiliğe, güzel amellere yorulur.
- (4) Rüyada bu motiflerin hepsi bir arada veya birkaçı bir arada karışık görülmesi: Hastalığın yel, safra ve balgam unsurlarının bir arada tetiklemesinden oluştuğunu, aralarında hangisi daha fazla görülürse hastalığın da daha çok o menşeli olduğuna yorulur.

Hastalık teşhisinde kullanılan bu tür rüya motiflerine yüklenen anlamlar günümüzdeki özellikle İslami rüya tabirciliğinin etkisi altındaki rüya tabirleri ile farklılık göstermektedir.

Aslında AYS'de geçen rüya alametleri ile hastalık menşei arasında kurulan bağlantı çok ilginçtir. Söz konusu eserde, insanların rüyalara verdikleri önem, onların rüyaların tıp alanındaki önemini de bildiklerini göstermektedir. Eskilerin bu görüşleri mizaç ile rüya arasındaki muhtemel bağı göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Krş. *MIFL* D1810.8.3.1.1: “Rüya, hastalık veya yaradan haber verir (Thompson 1956: 323). Günümüz Uygur geleneksel halk hekimliğinde de bu dört çeşit hastalık teşhisi ve ona göre tedavi uygulayıp ilaç hazırlama yöntemi çok etkindir. Uygurlar gündelik yaşamında bile kendi tabiatına göre yiyip içmeye çok dikkat ederler.

2.3. AYS X. Kitap'taki Rüya Motifleri

R-M (620¹⁵-621¹) *ançağınça anası hatun balıkta édiz kahlıkta yatıp udiyor erken ertini yavız tül tüşedi, <iki> emigi tûpüre bıçılır bolur azüg tışleri ağızıntın koñrulup tüşer bolur, üç köğürçgen atayı laçınka kovitur erken birisi tutsukup ikeğüsi korkınçlıg ozar bolur tęp monçulayu tüşeyü yatur erken yer tepremeki üze belihlep odunup kelti* (Gulcalı 2015: 96-97) “O sırada annesi kraliçe şehirde yüksek bir kulede yatıp uyuyorken çok kötü (bir) rüya gördü. (Rüyasında) memeleri derinden biçiliyor, azı dişleri ağzından koparak düşüyordu. Üç güvercin yavrusu (bir) doğan tarafından kovalanırken birisi yakalanıp, ikisi korkup kaçıyordu. Böylece rüya görüp yatıyorken yerin titremesinden korkup uyanıverdi” (Gulcalı 2015: 118).

Budizmin Mahāyāna mezhebinin temel ilkelerinden “önce canlıları sonra kendisini kurtarmak” ilkesi AYS X. Kitap 26. Bölüm’de, üç prens ile bir aç kaplan arasında yaşanan olay ile anlatılır. Hikâyede, üç prens eğlenmek için ormana gittiklerinde yeni yavrulmuş olan kaplan ve onun yavrularının açlık eziyeti içinde olduklarını görür. En küçük prens Mahāsattva, anne kaplanı ve yavrularını kurtarmak için kendisini feda edip onlara yedirir. İşte bu sırada, annesinin gördüğü rüyalar dikkat çekicidir ve gelecekte olacakların ipucu niteliğindedir. Krş. *MIFL* D1812.5.1.2: “Kötü bir alamet olarak kötü rüya” (Thompson 1956: 323); D1812.3.3.11: “Rüyada ortaya çıkan başka birinin ölümü” (Thompson 1956: 326); D1813.1.6: “Rüya, başkalarının tehlikede olduğunu gösterir” (Thompson 1956: 331).

Kraliçenin rüyasındaki ‘göğüslerinin dibinden kesilmesi’ motifi, metnin içerisinde değerlendirildiğinde işlerin bozulacağı, canı kadar sevdiği bir yakınından ayrılacağı anlametidir. Aynı durum -uzuvlardan birinin kesilmesi- güncel rüya tabirlerinde de her zaman kötüdür, işlerin bozulacağına işaretir.

Rüyadaki ‘azı dişlerin düşmesi’ motifi, oğullarının tehlikede oluşuna ve gerçekleşecek olan bir ölüme, sevdiği yakını kaybetmeye delalettir. Bu motif eskilerde olduğu gibi günümüzde de aile büyüklerinin veya erkek çocuğunun ölümüne yorulur. Burada görülen ‘azı dişlerin dökülmesi’ motifi Türk kültüründe her zaman yakınlarından birini yitirmek olarak yorumluğ bilinir. Anadolu folklorunda da ölüme yorulan rüyaların başında dişlerin düşmesi ile ilgili rüyalar gelir (Rüyada dişlerin çekilmesi veya dökülmesinin işaret ettiği bazı sembolik anlamlar için ayrıca bk. Eren 2010: 1080-81).

Rüyadaki ‘üç güvercin yavrusu, onları sıkıştıran doğan, birinin yakalanışı, diğer ikisinin kaçıışı’ motifleri, metinde olayların gidişatıyla örtüşür şekildedir. Metinde üç prensin birinin başına kötü bir şey geldiği, diğer iki prensin ise sağ salim kurtulması ile ilişkilendirilmiş olup üç prensin birinin kaplanlara yem olması olayına doğrudan atıf niteliğindedir. Güncel rüya yorumlarında güvercini kovmak, öldürmek kötüye yorulur. Rüyada doğan görmek güncel rüya tabirlerinde izzete, şerefe, saltanata, düşmanı yenmeye yorumluğ gibi, kimi zaman doğanın avcı kuş olduğundan ölüme işaretir ve rüyada doğan görmek hapsolmaya, gıda eksikliğine, çekilecek çileye işaretir.

“Aç Bars” hikâyesinin devamında (bk. Gulcalı 2005: 106-107 ve 123), kraliçe rüyasından uyandığında yer titremekte, nehirlere denizler çalkalanmaktadır; ağaçlar sallanmakta, güneş tutulup her yere karanlık çökmektedir; kraliçenin gözleri ve göğüsleri seğirmekte, kalbine ok saplanmışçasına acımaktadır (bu tür dış unsurlar MS’deki rüyaların yorumlanışında da etkili olmuştur). Bu sırada kraliçenin memelerinden süt akıp çıkar. Bütün bunlar yaşanırken küçük prensin öldüğü haberini alan kraliçe rüyasında gördüğü alametlerin delalet ettiği vahim olayın, yani en sevdiği küçük oğlunu kaybetmenin gerçekleşmiş olduğunu anlar. Burada tasvir edilen doğa olayları *MIFL*’deki şu motiflerle

örtüşür: F960.2.5: “Önemli bir kişinin ölümünde deprem” (Thompson 1956: 246); F965.2: “Kutsal kişinin ölümü üzerine güneş kararması” (Thompson 1956: 250).

3. Xuanzang Biyografisi’ndeki Rüya Motifleri

Eski Uygurca dönemine ait bir diğer rüya, yine Şingko Şeli Tutung tarafından Çinceden Uygurcaya çevrilen *Xuanzang Biyografisi*’nde geçer. 600-640 yılları arasında yaşayan, 629-645 yılları arasında Budizm öğreti kitaplarının orijinallerine ulaşmak için Tang Hanedanlığının başkenti Chang an şehrinde batıya doğru yola çıkar; Doğu Türkistan’ın kuzeyinden, Batı Türkistan’dan, Afganistan’dan geçip Hindistan’a varır. Çinli Budist rahip Xuanzang’ın seyahati ve Çin’e döndükten sonraki çalışmaları onun ölümünden sonra öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Xuanzang Biyografisi X. bölümde, Xuanzang’ın öğrencisinin gördüğü rüya şu şekilde geçer:

HT X: ol oğ kün[ke sa]mtso açarınıñ tétsisi ...idi enç.../// (beş altı satır eksik) bo ne yavız tül tüşedim tép sézinti kórqtı, kikinti kün tañta tülün tayto samtso açarıka ötünti, samtso açarı y(a)rılıkadı bo tül saña kórmez maña kórür, bo tül belgüsi erser maña [er]tgülük kıyılıguluk b(e)lgü ol tép tédi (Aysima 2010: 111-112⁴²³⁻⁴³⁴) “Aynı gün Xuanzang’ın öğrencisi...asla huzurlu...“bu ne kadar kötü rüya gördüm” deyip kuşkulandı, korktu. Ertesi gün tan vakti düşünüy, Datang Tripiṭaka (Xuanzang) üstadına arz etti. Tripiṭaka ustası (şöyle) buyurdu: “Bu rüya senin için değil, benim içindir. Bu düşün alameti ise benim öleceğimin işaretidir” dedi”.

Gerçi metinde rüyanın olduğu kısım korunamamışsa da öğrencisinin gördüğü rüyaya Xuanzang’ın verdiği tabirden burada görülen kötü rüyanın ölüm ile ilgili bir alamet olduğu anlaşılabilir. Xuanzang öğrencisinin gördüğü rüya için ‘rüyayı gören öğrencisi değil, kendisinin öleceği’ yorumunu yapar. Metnin devamında, gerçekten de Xuanzang aynı gün akşamı düşüp ayağını incitir ve hastalanır, hasta yatağındaiken rüya görür:

HT X: [tültin] odunmuş teg bolu y(a)rılıkap ağzında bo mening [öskimte ne] yaylıg körkle...[lénhu]a çeçek[le]r...[yene]...ton kedm[iş]...é[t]ig yaratığın é[ti]n]miş [bo]dları sınırları ertingü [be]dük, yüz miñ kişiler étiglerinte barça çıknemiş t(e)ñridem körkle sunçuğlar, hualıg çeçeklig yinçülüg étigler éltü kelip, samts[o] açarı yatur p(a)ryannıñ yazı[sın]ta nom evirmiş p(a)ryannıñ teg[re]s]inte tıklıp turur tüşedi. [y]ene tağ ış arıg s(e)mek pra [kužatr]e asmış yer oron[ar]..., beş törlüg tüz[ü]lmüş inçke oyunlar üni eşidilür tağı yme sansız sağısız altun kümüş üzeki vıtsılar[da kö]türgülerde, bo yértinçü[de körül]medük öñi öñi [yüz, miñ] öñlüg meñizlig...esriñüz yıdılg yıpar[ılg aş]l[a]r yemişler éltü [kelmek] üz[c]...bol[tı]...te-gimlig [m(e)n] küen-[ts]o ol kúrka kezi[gke] tağı tegmeyük m(e)n bo tapıgka uduğka tegimlig ermez m(e)n tép té[yü] etözin kéterü tezgürü bolur neçe tezgürser yme ol kişil[er] amru yakın kelip y(a)rılıkazun ayağka tegimlig tép téyür bo[flur] muntağ tüşeyü yatur erken anç[agın]ça öskinteki tapıgıcısı ötü[lti], anıñ [ö]tülmişine ötrü samtso açarı közin a[ça] y(a)rılık[adı] (Mirsultan 2010: 113-117) “Sanki rüyadan uyanmış gibi kendi kendine konuştu: “ne güzel önündeki nilüfer çiçekleri...”...(Rüyasında) yine elbise giymiş...süslerle2 bezenmiş, vücutları2 son derece iri yüz binlerce kişinin ellerinde bütünüyle nakışlı ilahi güzellikte çanaklar, çiçekli2 incili süslerle gelip Tripiṭaka üstadın yatak odasının (önündeki) açık alanda, Sütraları (Budist öğretisi) çevirdiği salonun çevresinde toplandığını gördü. Ayrıca, (arkadaki) dağ tepe, ormanda2, sancakların asıldığı yerler...Beş türlü harmoniden oluşmuş zarif melodilerin sesi işitilir; bundan başka sayısız2 altın ve gümüşle süslü tepsilerde2, yer yüzünde görülmedik çeşit çeşit yüz binlerce renkli2, çeşit çeşit güzel kokulu meyveler yemişler getirerek (Xuanzang’a saygı gösterdiler)...(Xuanzang): “Ben Xuanzang, o mertebeye2 daha ulaşmadım, bu saygıya2 layık değilim” deyip kendini kaçırdı2. Ne kadar kaçsa da o kişiler durmadan yaklaşıp: “Saygıdeğer

(üstadımız) lütfetsinler” derler. Böylesi rüyalar görüp yatarken o esnada yanındaki hizmetçisi öksürdü, onun öksürmesi üzerine Tripiṭaka ustası gözünü açtı”.

Metnin devamında Xuanzang bu rüyasını öğrencisine anlatır ve ona şu ana kadar çevirdiği sūtra öğretilerinin sayısını ve listesini, yapmış olduğu hayır işlerini ve sevapları yazdırıp herkesin huzurunda okutur. Xuanzang ayrıca, rüyasında görülen alametlerin onun ölüm vaktinin geldiğinin işareti olduğunu, son demlerinde yine sevaplı hayırlı işler yapmak istediğini söyler. Bütün değerli eşyalarını dağıtır, cemaati toplayıp tövbe istigfarda bulunur, vaazlar söyler. Buradaki rüya motifleri ipuçları açısından son derece açıktır. Metin yıpranmış olduğu için bazı kısımları eksik olsa dahi korunabilen kısımlardan açıkça anlaşılabilir.

Rüyadaki ‘(Güzel giyinmiş, ellerinde hoş kokulu çiçekler, çeşitli meyvelerle) binlerce insanın (Xuanzang’ın dinî öğretileri çevirdiği salonun önünde) toplanması’ motifi, yaşamı boyunca din işleriyle uğraşmış hayır yaptığı için kazandığı sevaba, saygıya işaret eder. İslami rüya tabirciliğinde, insanların güzel bir yere toplandığını görmek, rüya sahibinin Allah’ın rahmetine kavuşacağını işaret eder.

Rüyadaki ‘dikilmiş sancaklar’ motifi: Xuanzang için hayırlı bir sona, kavuşacağı yüksek mertebeye işaret eder. Güncel rüya tabirlerinde rüyada görülen sancak: bilgin, takva, cömert, varlıklı, herkesçe takdir edilen bir kişiye yorulur; ayrıca rüyada sancak görmek, kişinin doğru yolda olduğuna işaret eder.

Rüyadaki ‘(altın ve gümüşle süslenmiş tepsilerde) Rengarenk, güzel kokulu çiçekler ve meyveler’ motifi, Xuanzang için güzel habere, nail olacağı tanrı lütfuna işaret eder. Güncel rüya tabirlerinde de güzel çiçekler ve meyveler hayra, güzel geleceğe, kederlerden kurtulmaya yorulur.

Rüyada işitilen ‘melodik sesler’ motifi, Xuanzang’ın ölüm vaktinin geldiğine ve tanrılara kavuşacağına işaret eder. Güncel rüya tabirlerinde de rüyasında melodik sesler duymak, çok sevdiği biriyle kavuşacağına işaret eder.

Yukarıda sıralanan bu rüya motifleri rüyayı gören Xuanzang tarafından kendi ölüm vaktine ve ölümünden önce yapacağı hayır işlerine yorulur. Güncel rüya tabirlerinde bu motifler hayra, güzel sona, kismete; rüyayı görenin Allah’ın en güzel lütuflarına layık olma şerefine erişeceğine tabir olunur. Eski Uygur Budist edebiyatı eserlerinde görülen yukarıdaki rüya motifleri, bir çeşit anlatım türü görevinde olup hikâyenin yapısını, gidişatını doğrudan etkilemektedir.

4. Mainz 131(1)’deki Rüya Motifleri:

Doğu Türkistan’a yapılan ikinci Alman seferi sırasında Turfan’ın Yarğol harebesinde bulunan bu bir sayfalık parçada, Buda’nın aydınlanmadan önceki gecesinde görmüş olduğu “beş büyük rüya” anlatılır:

(1) Mz 131 (1)³⁻¹³: *Şakimuni bodisit(i)v bēş törlügin tül kördi anşız uluğ, eñ ilki uluğ tül kördi yağız yerig töşekçe töşenür bolur, ikinti uluğ tül kördi, sumer tağığ yastuqça yast(a)nur bolur, üçünç uğurluğ tül kördi, üstünki kök t(e)ñrig eşükçe eşünür bolur, törtünç uluğ tül kördi, oñdun sıñar ayasınta kün t(e)ñ[ri] tutar, beşinç uluğ tül kördi, soltın sıñar ayasınta ay t(e)ñri tutar, bo bēş törlüğ ağır tüllerig büğürü kördi bodist(i)v bilge biligin, otğuraṭı m(e)n [bu]lgay m(e)n v(a)ğrazan örgün üze bodi ı altın bur[ha]n kütin (Laut 1983: 94-95) “Bodhisattva Sakyamuni çok büyük beş türlü rüya gördü. İlk önce (şu) büyük rüyayı gördü: Yeryüzünü kendine bir döşek gibi döşer/serer. İkinci büyük rüyayı gördü: Sumeru dağına kendine bir yastık gibi yaslar. Üçüncü hayırlı rüyayı gördü: Üstteki gökyüzünü bir battaniye gibi üstüne sarar. Dördüncü büyük rüyayı gördü: Sağ elinde güneşi tutuyor. Beşinci büyük rüyayı gördü: Sol elinde ayı tutuyor. Bodhisattva, bu beş türlü büyük rüyayı*

bilgeliğiyle doğaüstü bir şekilde yorumladı: “Bodhi ağacının altındaki elmas (Skr.*vajrāsana*) tahtın üzerinde kesinlikle Buda kutuna erişeceğim”. Sumeru dağı Budizm’de ‘dağların hanı, dünyanın merkezine oturtulmuş büyük dağ’ olarak bilinir (bk. Soothill-Hodous 1937: 394b).

Laut’un (Laut 1983: 92-94) belirtmiş olduğuna göre, bu parçanın Manihaizm kökenli olup olmadığı sorusu, içerik açısından kesin olarak cevaplanamaz. Ayrıca metinde onu Uygur Budist metinlerinin çoğundan ayıran bazı dilsel özellikleri ve parçayı Manihaizm (veya Hristiyan) metinlerine yaklaştıran bazı özellikler vardır. Bu metin parçası, Budist metinlerden açıkça ayrılıyor. Muhtemelen Soğdca metne dayanan çok erken bir çeviri metin gibi görünüyor. Bununla birlikte, metnin Manihaizm metinlerin diline ve biçimine yakınlığı da çarpıcıdır. Elverskog da çalışmasında bu metni “Mahāyāna Budizmi’ne Ait Olmayan Metinler” kategorisinde değerlendirir.

Bu rüya metnindeki ‘yer yüzünü kendine döşek yapmak, Sumeru Dağı’nı kendine yastık yapmak, Gökyüzünü kendine örtü yapmak’ motifleri rüya sahibi Sakyamuni’nin çok büyük bir şerefe ulaşacağına, ayrıca ‘sol elinde ay, sağ elinde güneş olması’ motifleri de erişeceği kutun ne denli yüksek olduğunun, yani Sakyamuni’nin artık aydınlanıp Buda olacağına habercisidir. Ay ve güneş Manihaizm ve Budizm’de aynı şekilde kutsaldır. Maitrisimit’te geçen, Maytreya’nın annesinin gördüğü rüyada da güneş ve ay motifi geçmekte olup Buda biyografilerindeki beş büyük rüya ile farkı, MS’deki rüyayı Buda’nın kendisi değil annesinin görmesidir. Krş. *MIFL* M312.0.4: “Annenin, doğmamış çocuğunun büyüklüğü hakkındaki sembolik rüyası” (Thompson 1957: 51).

Sonuç

Türk dili ve kültür tarihinin kâğıda yazılı en eski vesikalarında kaydedilen bu rüyalar, akabinde gerçekleşen olaylar ile tamamen örtüşür şekilde kurgulanmıştır. Yukarıdaki rüya metinlerinde görülen alametlerin bazıları yakın gelecekte vuku bulacak olaylara ve alınacak kötü haberlere, bazıları ise rüyayı gören kişinin yapması gerekenlere ışık tutmaktadır. Eski Türk dili evresinde ve Budist edebiyat kategorisinde değerlendirdiğimiz bu yazmalarda geçen rüya motiflerinin işaret ettiği anlamlar günümüzdeki güncel rüya tabirleri ile büyük ölçüde benzerlik gösterir. Eski Uygurca Budist edebiyatına ait eserlerde tespit edilen bu rüya motifleri şu kategoriler altında özetlenebilir (benzer motiflerin güncel rüya tabirlerindeki anlamları yukarıda ayrı ayrı karşılaştırıldığı için burada tekrarlanmadı):

I. Doğum kehaneti motifleri:

- (1) Güneşin rahme girmesi
- (2) Ayın başka gezegenlerle birlikte rahme girmesi
- (3) File binen bir oğlanın rahme girmesi

II. Buda’lığa erişme motifleri:

- (1) Yeryüzünü döşek yapmak
- (2) Sumeru dağına yastık yapmak
- (3) Gökyüzünü örtü yapmak
- (4) Sağ elinde güneşi tutmak
- (5) Sol elinde ayı tutmak

III. (Yakın/Sevdiği kimsenin) ölüm habercisi motifler:

- (1) Annenin göğüslerinin dibinden kesilmesi
- (2) Azı dişlerin düşmesi
- (3) Güvercin yavrusunun doğan tarafından kovalanışı
- (4) Güvercin yavrusunun doğana avlanması

IV. Hayırlı sona/akıbeta, müjdeye işaret eden motifler:

- (1) Binlerce insanın toplanması
- (2) Dikilen sancaklar
- (3) Rengarenk çiçekler, güzel kokulu çiçekler
- (4) Melodik sesler

V. Tövbe ardından kazanılan sevaba, doğru yola delalet eden motifler:

- (1) Altın davul
- (2) Davul sesi

VI. Kurtuluşa ermeye, günahlardan arınmaya işaret eden motifler:

- (1) Büyük akıntıya kapılmak
- (2) Düştüğü akıntıdan kurtulmak için çabalamak
- (3) Kıyıya ulaşmak

VII. Hastalık teşhisinde kullanılan motifler:

- (1) Hasta kişinin rüyasında uçtuğunu görmesi (yelden kaynaklı hastalığa)
- (2) Hasta kişinin rüyasında ateş görmesi (safradan kaynaklanan hastalığa)
- (3) Hastanın rüyasında akar su veya beyaz nesnelere görmesi (Balgamdan kaynaklanan hastalığa).

Eski Uygurca eserlerde geçen yukarıdaki rüya motiflerin tabiri yine aynı metinlerde açıklanmış olup bu motifler ve tabirlerinden insanların farklı devirlerde hangi inanç veya medeniyette olsun rüyalara ayrıca önem verdiklerini görmekteyiz. Küçük ayrıntılar bir yana bırakıldığı zaman eski dönemlerden günümüze kadar rüyaların tabiri ve kabullerinde benzerlik olduğunu söyleyebiliriz. Çağımızda, uğursuz ve kötü rüya olarak algılanan rüyaların bazıları eski çağlarda veya farklı inançlarda Tanrı'dan gelen uyarı ve işaret, geleceği aydınlatıcı, olacakların habercisi rüyalar şeklinde değerlendirilir. Bütün dünyada insanlık tarihi boyunca bilinmeyenlerin ve çözülemeyenlerin gizemini, geleceği veya olabilecekleri bildiren, kimi zaman korkutan kimi zaman sevindiren rüyalar edebî eserleri süslemiştir. Türk edebiyatında da İslamiyet'ten önceki devirlerden beri rüya motifleri çok önemli edebî anlatım unsuru olarak kullanılmıştır. Türk toplumunda, bin yıl öncelerinde görülmüş bu rüya motiflerinin tespit edilip incelenmesi Türk edebiyatı ve folklor araştırmaları için oldukça önemlidir. Çalışmamın bu alanda katkı sağlamasını temenni ederim.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağca, Ferruh. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı* (Metin–Aktarma–Notlar–Dizin–Tıpkıbasım). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2016.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Yusuf Has Hacib, Kutadgu BiligI*. Ankara: Kabcacı Yayınları, 2018 (KB).
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford, 1972.
- Çalır, Emine, *Satuk Buğra Han Teziresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- . “Kutadgu Bilig ve Günümüz Kültürel Belleğinde Rüya Yorumlama”. *Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu* (3-5 Ekim 2019). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Bildiri Kitabı). 2019: 661-686.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. *İslamiyet Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003.
- Elverskog, Johan. *Budist Uygur Edebiyatı*. Çevirenler: Mustafa Ağca, Dilek Uzunkaya. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

- Eren, Metin. "Sembolik Dilin Bir Örneği Olarak Rüyalar: Türk Kültüründe Ölüm Yorumlanan Rüyalar". *Turkish Studies*. Vol. 5/4, 2010: 1074-1099.
- Ersoy, Ruhi. "Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller". *Millî Folklor* 54: 86-101.
- Gulcalı, Zemire. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Kaya, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Korkmaz, Güler. *Rüya Yorumları 1, 2, 3*. İzmir: İlya Yayınları, 2001.
- Laut, J. P. "Ein Bruchstück einer alttürkischen Buddha Biographie". *UJb Neue Folge* 3. 1983: 88-101.
- Mirsultan, Aysima. *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert (VdSUA 34, 9). Wiesbaden, 2010.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Ölmez, Mehmet. "Türkçede Dini Tabirler Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları* 15. 2005: 213-218.
- Ölmez, Zuhar Kargı. *Ebulgazi Bahadır Han: Şecere-i Terâkime*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- R-M: Radloff, Wilhelm ve S. Ye. Malov. *Suvarnaprabhâsa (sutra zolotogo bleska)*. Tekst uigurskoj redakcii. 1-2. Sanktpeterburg. (Bibliotheca Buddhica. 17.) 1913. [Yeniden bs. Osnabrück 1970].
- Róna-Tas, András. "Dream, Magic Power and Divination in the Altaic World". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XXV. 1972: 227-236.
- Sarıkaya, Erdem. "Eski Türk Edebiyatında İlk Edebî Rüya: Oğurmuş'ın Rüyası". *Türkiyat Mecmuası*. C. 26/2, 2016: 345-370.
- . *Eski Türk Edebiyatında Rüya* (Başlangıçtan XV. Asra Kadar). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017.
- Semet, Ablet, Ali Äysa. "Prophezeiung über die Maitreya-Geburt Neues zum 11. Kapitel der uigurischen Maitrisimit nom bitig". *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya. Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan*. Konya: Kömen Yayınları, 2014: 221-249.
- Soothill, William Edward, Lewis Hodous. *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*. London, 1937.
- Şen, Serkan. "Eski Türkçe Metinlerde Görülen Ölüm Habercisi Rüyalar". *Uçmağa Varmak Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009: 229-305.
- Wilkens, Jens. *Die drei Körper des Buddha (trikāya)*. *Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur)*. Eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Berliner Turfantexte XX1, Turnhout, 2001.
- Tezcan, Semih. "Uygur Edebiyatı". *Türk Ansiklopedisi*. Cilt 33. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1984:126-131.
- Tokyürek, Hacer. *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Thompson, Stith. *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Volume 1-6 (A-C; D-E; F-H; J-K; L-Z). Indiana University Press, 1955 (Vol. 1), 1956 (Vol. 1, II), 1957 (Vol. 4-5), 1958 (Vol. 6).
- Uçar, Erdem. *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegziñç*. İzmir: Dinizor Kitabevi Yayınları, 2013.
- Umay, Günay. *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları (4.baskı), 2005. http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0131_seite2.jpg (erişim tarihi: 02/10/2020) <https://www.buyukruyatabirleri.org/dream> (erişim tarihi:10/10/2020)